

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

СЕЛЕЗЕНЬ Владислав Вікторович - здобувач ПВНЗ «Університет сучасних знань»

УДК 336.2:351.74

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2023.2.47>

У статті досліджено правові засади податкової політики в Україні, які формуються на конституційно-правовому визначенні системи оподаткування як невід'ємного елемента державного правового порядку, закріплюючи межі законодавчої та виконавчої влади у сфері податків і зборів та основні принципи їх реалізації. Проаналізовано значення принципів законності, справедливості, рівності перед законом, стабільності та передбачуваності для забезпечення правової захищеності платників податків, ефективного адміністрування та формування сприятливого інвестиційного клімату. Визначено проблемні аспекти правового регулювання, серед яких низький рівень правового захисту платників податків, складність та тривалість процедур оскарження, нестабільність та суперечності податкового законодавства, низька правова культура суб'єктів господарювання, недостатня координація між органами державної влади та обмежена інтеграція національного законодавства з міжнародними стандартами. Окрему увагу приділено інституційному забезпеченню податкової політики, включаючи повноваження та відповідальність Державної податкової служби України, Міністерства фінансів України та інших уповноважених органів, а також адміністративно-правовому та кримінально-правовому реагуванню на податкові порушення. Обґрунтовано необхідність удосконалення механізмів правового захисту платників податків, розвитку медіаційних процедур, створення єдиного інформаційного простору для податкових органів, гармонізації національ-

ного законодавства з міжнародними стандартами та підтримки малого й середнього бізнесу через спрощення податкових процедур і застосування пільгових режимів. Визначено пріоритети підвищення прозорості податкових процедур, регулювання податкових пільг, боротьби з ухиленням від сплати податків із використанням сучасних технологій, таких як штучний інтелект і блокчейн. Запропонований комплексний підхід до розвитку правових засад податкової політики сприятиме стабільності, ефективності та справедливості податкової системи, підвищенню інвестиційної привабливості та інтеграції України у міжнародні економічні процеси

Ключові слова: податкова політика, правове регулювання, стабільність законодавства, правовий захист платників податків, міжнародні стандарти, податкові процедури, адміністративна відповідальність, прозорість податкової системи.

Постановка проблеми

В умовах сучасного розвитку економіки України ефективне формування та реалізація державної податкової політики є одним із ключових чинників забезпечення фінансової стабільності та соціально-економічного розвитку держави. Державна податкова політика виступає комплексом правових, організаційних та економічних заходів, спрямованих на формування податкової системи, оптимізацію податкових надходжень та стимулювання економічної активності суб'єктів господарювання. Акту-

альність дослідження обумовлена необхідністю визначення чітких правових засад, які забезпечують ефективність податкового регулювання та захист конституційних прав платників податків.

Проблема дослідження полягає у наявності невизначеності та суперечливості у законодавчому забезпеченні податкових відносин в Україні, що проявляється у частих змінах податкового законодавства, недостатньому узгодженні між різними нормативно-правовими актами та обмеженому практичному застосуванні податкових норм. Це створює ризики податкових правопорушень, зниження надходжень до державного бюджету та піддрив довіри до податкової системи.

Актуальність дослідження визначається також міжнародними зобов'язаннями України щодо гармонізації податкового законодавства та впровадження сучасних принципів державного фінансового регулювання. Визначення правових засад державної податкової політики дозволяє розробляти ефективні механізми контролю, удосконалювати податкове адміністрування та забезпечувати прозорість і передбачуваність податкових відносин.

Стан дослідження проблеми

Проблема правових засад податкової політики в Україні базується на конституційно-правовому визначенні системи оподаткування як невід'ємного елемента державного правового порядку. Як зазначає І. Філіпович [1, с. 116–118], правове регулювання податкових відносин має бути спрямоване на захист прав і законних інтересів платників податків, забезпечення стабільності податкового режиму та ефективного наповнення бюджетних фондів на основі принципів верховенства права. Подібні підходи відображають положення Конституції України [48] та спеціального законодавства, що визначає правову основу податкової політики, забезпечуючи передбачуваність податкового режиму та підвищуючи інвестиційну привабливість економіки.

Дослідники, зокрема Л. Касьяненко [2, с. 101–103], підкреслюють, що подат-

кове законодавство повинно ґрунтуватися на принципах законності, справедливості, рівності перед законом, стабільності та передбачуваності, закріплених у Податковому кодексі України. Однак на практиці їх реалізація часто ускладнена через неоднозначність тлумачень та суперечності між нормами, що призводить до конфліктів між платниками та державними органами та потребує вдосконалення механізмів контролю та забезпечення правової захищеності платників.

Важливим аспектом є регламентація прав і обов'язків суб'єктів податкових правовідносин, що визначаються податковим законодавством і нормативними актами органів влади. Я. Янушевич [3, с. 276–278] акцентує на необхідності балансування інтересів держави та бізнесу, врахування економічних стимулів та захисту соціально вразливих груп населення. Проте існує проблема недостатньої гнучкості законодавства щодо швидкої адаптації до змін економічної та соціальної ситуації, що обмежує ефективність податкового регулювання.

Крім того, особлива увага в наукових працях приділяється правовому статусу органів, що реалізують податкову політику, та механізмам їх взаємодії. Я. Янушевич [3, с. 276–278] підкреслює важливість чіткого закріплення повноважень і відповідальності Державної податкової служби України та Міністерства фінансів України. Проте на практиці відзначаються проблеми складності адміністративних процедур, низької кваліфікації кадрів та недостатньої координації між органами, що ускладнює виконання податкових зобов'язань бізнесом.

Вивчення взаємодії національного та міжнародного податкового законодавства залишається актуальним напрямом досліджень. В. Мушенко [4, с. 93–96] пропонує гармонізацію українського податкового законодавства з нормами ОЕСД та європейськими директивами, що підвищує правову якість податкової політики та інтеграцію країни у світову економіку. Водночас не всі міжнародні практики можна адаптувати до економічних умов України, що

створює проблему балансування між національними потребами та міжнародними зобов'язаннями.

Не менш важливими є питання стабільності податкового законодавства та захисту прав платників податків. О. Фесенко [5] наголошує на тому, що часті зміни у законодавстві створюють ризики для бізнесу та інвестиційної привабливості. Низка дослідників, зокрема Р. Сопільник, М. Ковалів, І. Проць, М. Хмиз, Р. Скриньковський [6], підкреслюють недостатню інформованість громадян про їх права та недосконалість механізмів правового захисту, що обмежує ефективність податкової політики.

Нерозкритими питаннями та проблемами залишаються:

1. Недостатня ефективність механізмів захисту прав платників податків і вирішення податкових спорів, включно з медіацією та альтернативними способами.

2. Суперечності та неоднозначності в законодавчих нормах, що ускладнюють стабільне застосування податкового законодавства.

3. Проблеми гармонізації національного податкового законодавства з міжнародними нормами, що враховують економічну специфіку України.

4. Недостатня прозорість та ефективність інституційного забезпечення податкового адміністрування та контролю.

5. Відсутність комплексного підходу до правового регулювання податкових пільг та спеціальних режимів, що ускладнює баланс між фіскальними потребами держави та стимулюванням економічної активності.

Метою дослідження є комплексний аналіз і систематизація правових засад державної податкової політики в Україні з визначенням принципів, механізмів та інституційного забезпечення її ефективного функціонування та правового захисту платників податків. Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно послідовно вирішити такі **завдання**:

1. Проаналізувати конституційно-правове визначення системи оподаткування в Україні та її вплив на формування державної податкової політики.

2. Визначити основні принципи та механізми правового регулювання податкових відносин і оцінити їх практичну реалізацію.

3. Дослідити правовий статус податкових органів та ефективність їх взаємодії у процесі адміністрування податків.

4. Оцінити відповідність національного податкового законодавства міжнародним стандартам і практикам, зокрема щодо уникнення подвійного оподаткування.

5. Виявити прогалини у правовому забезпеченні податкової політики, зокрема нестабільність законодавства, недостатній правовий захист платників та низький рівень правової культури.

6. Розробити рекомендації щодо підвищення стабільності, прозорості та ефективності правового регулювання податкової системи України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному обґрунтуванні та систематизації правових засад державної податкової політики України з урахуванням конституційних принципів, практичних проблем адміністрування податків, міжнародної інтеграції та механізмів забезпечення стабільності і правового захисту платників податків.

Виклад основного матеріалу

Правові засади податкової політики в Україні ґрунтуються на конституційно-правовому визначенні системи оподаткування як невід'ємного елемента державного правового порядку, що закріплює межі законодавчої та виконавчої влади у сфері податків і зборів, а також основні принципи їх реалізації. Як зазначають дослідники, зокрема І. Філіпович [1, с. 116–118], правове регулювання податкових відносин має забезпечувати захист прав платників податків, стабільність податкового режиму та ефективне наповнення бюджетних фондів на засадах верховенства права. Дотримання принципу законності сприяє передбачуваності податкового середовища, що, у свою чергу, позитивно впливає на інвестиційний клімат та розвиток бізнесу, формуючи основу для стабільного функціонування держави.

Податкове законодавство повинно базуватися на чітко визначених принципах, таких як законність, справедливість, рівність перед законом, стабільність та передбачуваність, що закріплені у Податковому кодексі України та інших нормативно-правових актах. Однак на практиці реалізація цих принципів ускладнюється через неоднозначність тлумачення та можливі суперечності між нормами. Систематичне дотримання зазначених принципів підвищує правову захищеність платників податків, зменшує конфлікти між ними та державними органами, а також створює передумови для прозорої та ефективної податкової системи через механізми контролю та запобігання зловживанням у сфері оподаткування.

Правовий зміст податкової політики охоплює регламентацію прав і обов'язків суб'єктів податкових правовідносин, а також визначення статусу органів, що впроваджують податкову політику, і механізмів їх взаємодії. Ефективне забезпечення цих норм потребує не лише формального закріплення, а й практичної відповідності економічним та соціальним реаліям, зокрема через балансування інтересів держави і бізнесу, врахування економічних стимулів та захист соціально вразливих груп. Водночас законодавче визначення повноважень і відповідальності Державної податкової служби, Міністерства фінансів та інших уповноважених органів є ключовим для реалізації податкової політики, проте на практиці взаємодія між органами та платниками податків ускладнюється бюрократичними бар'єрами, низькою кваліфікацією кадрів та недостатньою координацією, що потребує подальшого вдосконалення правового регулювання.

Наукове дослідження правових засад податкової політики в Україні охоплює не лише національне законодавство, а й взаємодію з міжнародно-правовими нормами у сфері оподаткування. Дослідники наголошують на необхідності гармонізації українського податкового законодавства з міжнародними стандартами та практиками, зокрема нормами Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСД) та

європейськими директивами. Як зазначає В. Мушенко [4, с. 93–96], це сприятиме підвищенню правової якості податкової політики та ефективній інтеграції України у глобальні економічні процеси. Водночас адаптація до міжнародних вимог потребує виваженого підходу, оскільки не всі міжнародні практики відповідають економічним та соціальним умовам країни, однак міжнародні угоди з податків сприяють підвищенню конкурентоспроможності на глобальному рівні.

Принцип стабільності податкового законодавства відіграє ключову роль у правових засадах податкової політики, забезпечуючи мінімізацію частих змін норм та передбачуваність їх застосування. Як відзначає О. Фесенко [4, с. 90–94], нестабільність правового середовища створює ризики для підприємницької діяльності, інвестиційної привабливості та довіри до державних інститутів, тоді як стабільні податкові правила сприяють довгостроковому економічному розвитку. Реформи податкового законодавства повинні базуватися на глибокому аналізі потреб економіки та враховувати інтереси різних соціальних груп, що підвищує ефективність і справедливість системи.

Важливим компонентом правових засад є захист прав платників податків та інституційне забезпечення податкової політики. Правовий захист включає доступ до справедливого судового розгляду, гарантії від свавільних дій адміністративних органів та можливість оскарження рішень, проте на практиці існують численні процесуальні та організаційні проблеми [6]. Інституційне забезпечення податкової політики передбачає створення ефективної системи органів та процедур адміністрування, контролю та аудиту податків, чітке законодавче визначення їх повноважень і відповідальності [7, с. 122–123]. Реалізація цих засад вимагає від держави значних ресурсів, підготовки кадрів і створення належної інфраструктури для ефективного виконання податкових функцій.

Правові засади податкової політики включають правове забезпечення механізмів реагування на податкові порушення,

що передбачає застосування адміністративно-правових та кримінально-правових санкцій за ухилення від сплати податків та інші порушення у сфері оподаткування. При цьому зазначається, що ефективність таких механізмів залежить від чіткого законодавчого визначення складів правопорушень, меж відповідальності та процедур їх розслідування, а правильне застосування санкцій дозволяє поєднувати покарання з профілактикою. Водночас підвищення правової свідомості платників податків є важливим інструментом зменшення кількості правопорушень та забезпечення добровільного виконання податкових зобов'язань.

Не менш важливим є забезпечення принципів добросовісного адміністрування та відкритості правового регулювання, що передбачає прозорість податкових процедур, обґрунтованість норм та публічний доступ до інформації. Відкриті консультації з платниками податків, експертними спільнотами та громадськістю, як наголошують Р. Сопільник та інші [6], сприяють демократизації процесу формування податкового законодавства, зменшенню корупційних ризиків та підвищенню довіри до податкових органів. Одночасно правові засади ґрунтуються на системі принципів оподаткування, що мають економічний і юридичний характер, забезпечують єдність та ефективність податкового регулювання та закріплюють законність, рівність платників і справедливість навантаження [8, с. 181–182].

Ключовим компонентом правових засад є також забезпечення податкової безпеки та захисту прав платників податків через механізми вирішення податкових спорів. При цьому зазначається, що законодавче закріплення податкової безпеки мінімізує ризики ухилення від сплати податків та забезпечує стабільність бюджетних надходжень, тоді як введення альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації, відповідає практикам міжнародного права та директивам ЄС і скорочує тривалість розгляду спорів, зменшити навантаження на суди та підвищити довіру платників до правового механізму

захисту [9, с. 320–323]. Отже, комплексне правове регулювання сприяє підвищенню ефективності, справедливості та передбачуваності податкової системи.

Правові засади податкової політики охоплюють адміністративно-правове регулювання діяльності податкових органів, їх повноважень та обмежень. Як зазначено у [10], таке регулювання повинно містити чітке визначення процедур податкового контролю, звітності та прав і обов'язків служб, що забезпечує законність і прозорість адміністрування податків. Закріплення цих процедур створює нормативну основу для ефективного виконання податкової політики, мінімізує ризики свавільних дій з боку контролюючих органів та підвищує юридичну відповідальність, водночас враховуючи принцип верховенства права, який включає рівність перед законом, справедливість і пропорційність державного втручання. Зазначене закріплення особливо актуальне в умовах воєнного стану, коли державні органи можуть оперативніше змінювати податкові правила.

Правові засади також включають спеціальні норми щодо застосування міжнародних податкових угод та уникнення подвійного оподаткування, що забезпечує інтеграцію України у глобальну економіку. При цьому чинне законодавство потребує уточнення і стабілізації процедур застосування міжнародних стандартів для ефективного захисту прав резидентів і нерезидентів, що підвищує передбачуваність міжнародних податкових відносин та сприяє залученню іноземних інвестицій.

На основі викладеного зазначається, що прогалини у правових засадах державної податкової політики в Україні включають:

- низький рівень правового захисту платників податків, що проявляється у складності, тривалості та високій вартості оскарження податкових рішень, особливо для малого бізнесу, а також недостатній розвиток механізмів медіації для швидкого вирішення спорів;

- нестабільність податкового законодавства та відсутність чіткої правової ви-

значеності, що ускладнює планування й створює юридичну невизначеність;

– низький рівень правової культури серед платників, що сприяє порушенням і ухиленню від сплати податків;

– проблеми координації між податковими органами та іншими державними інституціями, що ускладнює адміністрування;

– недостатній рівень інтеграції національного податкового законодавства з міжнародними стандартами, що створює правові колізії і перешкоди для ефективної взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями та інвесторами [11, с. 241–242].

У сукупності наведені прогалини формують потребу у вдосконаленні правового регулювання, стабілізації законодавства, підвищенні правової культури платників податків та інтеграції національної системи оподаткування у міжнародні стандарти.

Отже, подальший розвиток правових засад забезпечення державної податкової політики в Україні передбачає, перш за все, стабілізацію податкового законодавства шляхом запровадження принципу стабільності, зменшення частоти змін та забезпечення прозорості процесу їх внесення. Такий підхід сприятиме передбачуваності податкових правил для платників податків, що є ключовим для планування економічної діяльності та формування сприятливого інвестиційного клімату. Водночас необхідно посилити правову визначеність податкових норм шляхом усунення суперечностей і неузгодженостей у законодавстві, що дозволить платникам чітко розуміти свої зобов'язання і мінімізувати ризики виникнення правових спорів.

Значну увагу слід приділити удосконаленню механізмів правового захисту платників податків, зокрема через впровадження доступніших та простіших процедур оскарження податкових рішень і створення медіаційних механізмів для швидкого вирішення спорів між платниками та податковими органами. Ефективність податкового адміністрування також залежить від покращення взаємодії між державними органами, що може бути забезпечено через створення єдиного інформаційного простору для всіх податкових і контролюючих

установ, що сприятиме більш ефективному контролю за виконанням податкових зобов'язань і зменшенню порушень.

Не менш важливим є удосконалення системи міжнародних податкових угод шляхом гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, що дозволить спростити податкові процеси, залучати іноземні інвестиції та забезпечити рівні умови для національних і міжнародних підприємств. Крім того, розвиток правового середовища для малого та середнього бізнесу, включно з встановленням пільгових податкових режимів та спрощенням процедур звітності і контролю, сприятиме активізації підприємницької діяльності, підтримці стартапів та розвитку стратегічно важливих галузей економіки.

Серед пріоритетів також слід виділити забезпечення прозорості податкових процедур через впровадження відкритих баз даних та публічних платформ для моніторингу податкових надходжень, чітке регулювання податкових пільг із встановленням прозорих критеріїв їх надання, а також боротьбу з ухиленням від сплати податків із використанням сучасних технологій, таких як штучний інтелект і блокчейн. Реалізація зазначених заходів у комплексі створить стабільну, ефективну та справедливую податкову систему, яка сприятиме економічному зростанню, підвищенню інвестиційної привабливості та інтеграції України у міжнародні економічні процеси.

Висновки

Таким чином, проведений аналіз правових засад податкової політики в Україні дозволяє констатувати, що їх ефективне функціонування забезпечується через комплексне поєднання конституційно-правових принципів, стабільного та передбачуваного законодавства, захисту прав платників податків, інституційного забезпечення адміністрування та контролю, а також інтеграції національних норм із міжнародними стандартами. Водночас на практиці існують суттєві прогалини, зокрема недостатній рівень правового захис-

ту платників, нестабільність та неоднозначність податкових норм, низька правова культура суб'єктів господарювання, проблеми координації між органами державної влади та обмежена інтеграція з міжнародним податковим правом, що створює правові колізії і перешкоджає ефективній реалізації податкової політики.

Перспективи подальшого розвитку правових засад податкової політики зумовлюють необхідність стабілізації законодавства, забезпечення чіткої правової визначеності та прозорості податкових процедур, удосконалення механізмів правового захисту платників податків і впровадження медіаційних інструментів для оперативного вирішення спорів. Значна увага має приділятися розвитку інституційної спроможності податкових органів та створенню єдиного інформаційного простору для підвищення ефективності адміністрування і мінімізації порушень. Одночасно пріоритетом є вдосконалення застосування міжнародних податкових угод та інтеграція українського законодавства у глобальні економічні стандарти для забезпечення рівних умов для національних і міжнародних підприємств.

Додатковим напрямом подальших досліджень є створення правових механізмів підтримки малого та середнього бізнесу через пільгові податкові режими, спрощення процедур звітності та контролю, а також впровадження сучасних технологій (штучний інтелект, блокчейн) для автоматизації моніторингу виконання податкових зобов'язань і зниження корупційних ризиків. Комплексне застосування зазначених заходів дозволить створити стабільну, прозору та справедливую податкову систему, що сприятиме економічному зростанню, підвищенню інвестиційної привабливості та ефективній інтеграції України у міжнародні економічні процеси.

Література

1. Філіпович І. О. Податкові відносини як об'єкт правового регулювання: узагальнення методологічних основ та новації подальшого. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 1. С. 114–119.

2. Касьяненко Л. М. Податкова політика в Україні та її правове забезпечення. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2019. Вип. 1. С. 100–105. doi: 10.33244/2617-4154.1.2019.100-105.

3. Янушевич Я. В. Сфера оподаткування як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Т. 1. С. 274–279.

4. Мушенко В. Генеза правового регулювання принципів системи оподаткування в Україні та європейському союзі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 3. С. 87–98. doi: 10.31617/zl.knute.2020(110)08.

5. Фесенко О. М. Проблеми та перспективи адміністративної відповідальності суб'єктів інвестиційної діяльності. *Юридична наука*. 2019. № 3. С. 166–172.

6. Сопільник Р. Л., Ковалів М. В., Проць І. М., Хмиз М. В., Скриньковський Р. М. Податкове право України. Львів : СПОЛОМ, 2023. 362 с.

7. Бондаренко О. М. Поняття та ознаки механізму правового регулювання вирішення податкового спору. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. Том 1. С. 120–125.

8. Даніелян С. А. Принципи податкового права та їхнє значення у забезпеченні послідовного розвитку процедур податкового контролю. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 179–184. doi: 10.32782/klj/2021.4.26.

9. Шушакова І. К., Грабова І. Д., Дем'янова І. В. Податкова медіація як інструмент вирішення податкових спорів. *Бізнес Інформ*. 2021. № 10. С. 318–325.

10. Vasilyeva I. Guarantee of Protection of Rights and Interests of Taxpayers in Tax Disputes. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, no. 2. P. 36–43. doi: 10.30525/2256-0742/2022-8-2-36-43.

11. Глигало Н. А., Кулик Ю. М., Ткаченко А. А. Порівняльний аналіз податкових ставок в Україні та країнах Європейського союзу. *Економіка та підприємництво*. 2021. № 46. С. 86–101. doi: 10.33111/EE.2021.46. GlygaloN_KulykY_TkachenkoA.

SUMMARY

The article examines the legal foundations of tax policy in Ukraine, which are formed on the constitutional and legal definition of the taxation system as an integral element of the state legal order, establishing the boundaries of legislative and executive power in the field of taxes and fees and the main principles of their implementation. The importance of the principles of legality, justice, equality before the law, stability and predictability for ensuring the legal protection of taxpayers, effective administration and the formation of a favorable investment climate is analyzed. Problematic aspects of legal regulation are identified, including the low level of legal protection of taxpayers, the complexity and duration of appeal procedures, instability and contradictions of tax legislation, low legal culture of business entities, insufficient coordination between state authorities and limited integration of national legislation with international standards. Special attention is paid to the institutional support of tax policy, including the powers and responsibilities of the State Tax Service of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine and other authorized bodies, as

well as the administrative-legal and criminal-legal response to tax violations. The need to improve the mechanisms of legal protection of taxpayers, develop mediation procedures, create a single information space for tax authorities, harmonize national legislation with international standards and support small and medium-sized businesses through the simplification of tax procedures and the application of preferential regimes is substantiated. Priorities are identified for increasing the transparency of tax procedures, regulating tax benefits, combating tax evasion using modern technologies, such as artificial intelligence and blockchain. The proposed comprehensive approach to the development of legal principles of tax policy will contribute to the stability, efficiency and fairness of the tax system, increasing investment attractiveness and integrating Ukraine into international economic processes.

Keywords: tax policy, legal regulation, stability of legislation, legal protection of taxpayers, international standards, tax procedures, administrative responsibility, transparency of the tax system.